

erna, särskilt betonat av Fredrik Franson. Men detta skapar inte automatiskt Kina som det mest intressanta missionsobjektet för Jönköpingsborna. När missionärerna väl finns på plats skapas naturligtvis ett band, men varför Kina framför andra mål? Vad var det som gjorde Kina till ett ”idealt” missionsmål? Kanske det finns något i själva Kinabilden som attraherar. Kineserna är hedningar, men samtidigt tillräckligt ”civiliserade” för att vara mottagliga för det kristna budskapet, vilket kan bidra till att göra Kinamissionen till ett möjligt projekt.

Här aktualiseras en problematik som är en svaghet i avhandlingen. Missionen beskrivs mestadels utifrån Jönköpingshorisont utan att relateras till ett bredare sammanhang av berättelser, varav de två mest uppenbara är berättelserna om modernitet och imperialism/kolonialism. De finns omnämnda här och där i boken (framför allt mot slutet), men tilldelas inte det utrymme och den uppmärksamhet de förtjänar för att öka förståelsen för hur Kinamissionens berättelse kom att utformas. För att förstå hur exempelvis föreställningen om den kristna likaren kom att utformas är det viktigt att se denna föreställning i ett sammanhang av västvärldens dominans och västs förståelse av sig själv som högre stående på utvecklingstrappan. När frågan om missionen som en imperialistisk aktivitet förs in mot slutet av avhandlingen ställs den tidigare framställningen i ett nytt ljus. Missionen handlar delvis om maktutövande och maktanspråk: en kristnad kines var ändå en kristnad hedning, en annan slags människa än missionären själv. Den kristnade kinesen var ett bevis på missionens framgång. Det finns i avhandlingen inga exempel på hur kineserna fick vittna själva eller publicera sina brev i *Jönköpingsposten*. De visades fram för Jönköpingsborna som bevis på att deras gåvor gav effekt. Behovet av att förstå det främmande liknar den maktapparat som ligger bakom antropologin som redskap för kolonialismen – det man inte förstår kan man inte påverka. Man måste kunna kommunicera med dem man ska härska över.

Det skulle också varit en poäng i att systematiskt försöka finna skillnader mellan religiöst förankrade och sekulära tankefigurer. I avhandlingen diskuteras främst de förra. Men dessa vävs ihop med tankefigurer hämtade från andra tankekollektiv och tankelinjer. Missionens berättelse ses som avskild från andra berättelser, ett homogent tankekollektiv som tänks vara befriat från det övriga samhället. Det är inte troligt att så var fallet och i boken relateras missionen till vissa nya influenser, t.ex. i fallet Fredrik Franson som förde in nya tankar i

lokalsamhället. Om missionen enbart var öppen för vissa nya berättelser men helt stängd för andra blir det viktigt att förklara hur detta kunde vara möjligt.

Om frågor kring modernitet och kolonialism hade förts in redan från början hade det varit möjligt att genomgående problematisera hur olika element i berättelsen konkurrerar med varandra och hur erfarenheter och tankefigurer som härrör från andra sammanhang än missionens letar sig in och formar berättelsen. Missionärerna och missionsvännerna verkar försöka navigera mellan många olika och delvis konkurrerande berättelser. Med det valda upplägget blir Claesson fast i sin framställning vilket begränsar möjligheterna att reflektera kring missionens berättelse.

Avslutningsvis: Anna Maria Claesson analyserar en berättelse, missionens berättelse, men skriver också en fascinerande etnologisk berättelse om dehängivna människor som för drygt hundra år sedan gav sig av till andra sidan jorden för att kristna dessa hedningar, som de kallade dem. *Kinesernas vänner* är en på många sätt engagerande historia. Inte minst bidrar författarens språk till detta. Claesson skriver med ett slags hängivenhetens språk om missionens berättelse i all dess mångfald, men ser också mönster i form av tankelinjer och tankefigurer. Här finns uppenbara litterära kvaliteter där fakta och fiktion blandas på ett intelligent och väl avvägt sätt så att läsoplevelse och saklighet stödjer varandra och bidrar till en angenäm läsoplevelse. Den målande prosan kontrasteras av den mer formellt hållna och väldigt innehållsrika notapparaten. Boken är försedd med många och ovanligt rikt kommenterade bilder där texterna som ackompanjerar bilderna är samlade i slutet av boken. Berättelsen om missionens bildvärld är en berättelse värd att läsa i sig. Även om jag hade önskat att Claesson tydligare hade komplicerat missionens berättelse och sett den i ett större sammanhang av framför allt modernitetens och kolonialismens berättelser, är detta en imponerande avhandling.

Magnus Bergquist, Göteborg

Irene Andersson: *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred 1914–1940*. Historiska institutionen vid Lunds universitet. *Studia Historica Lundensia*, Lund 2001. 348 s. English summary. ISBN 91-628-4901-8.

”Kvinnornas fredssöndag” var planerad att äga rum i februari 1915 – en gemensam nordisk aktion mot det

pågående kriget. De svenska, danska och norska delegationerna avsåg att vädja till sina respektive regeringar om initiativ till fredsmedling. Men på grund av handelspolitiska konflikter med Tyskland ingrep drottning Victoria mot kvinnornas fredsdemonstration som hon ansåg utmanande i detta kritiska läge. Kvinnornas sammordiska fredssöndag måste därför inställas med kort varsel, men planerna utnyttjades i stället till en enbart svensk aktion den 27 juni. Sammanlagt mer än 88 000 kvinnor deltog vid möten på en mängd orter i landet. 16 kvinnor som i april varit delegater vid fredskongressen i Haag förmedlade internationella idéer.

1935 samlade aktionen "Kvinnornas vapenlösa uppror mot kriget" ett stort opinionsmöte kallat Kvinnornas Representantmöte Ned med vapnen i alla länder. Representanterna hade valts genom en rikstäckande röstningsprocedur som liknade politiska val. Kandidatnomineringen hade skett inom ett nätverk som omfattade 20 000 kvinnor. Vid opinionsmötet i Stockholm hölls tal av fyra ledande personer om krigföring, om mödrarnas världsuppror, om mänsklighetens ansvar och om fredsfrågan i NF. En resolution från representantmötet överlämnades genom delegater till NF i Genève. – I båda fredsdemonstrationerna har enskilda kvinnor mobiliserats i organiserade kollektiva handlingar och bildat påtryckningsgrupper i politiska frågor. Manifestationerna har anknytts till den internationella freds rörelsen.

Historikern Irene Andersson har i sin avhandling utgått från dessa kollektiva handlingsmönster och undersökt utlösande faktorer, rekryteringsnätverk, förhandlingar och mottagande samt kritik av aktionerna. Den övergripande problemställningen är: *Hur arbetade kvinnorna politiskt i fredsfrågorna?*

Hon har utnyttjat ett brett källmaterial: Protokoll, dagspress, tidskrifter – särskilt *Tidevarvet* och *Morgonbris* – självbiografier, arbetsanteckningar, brev och dagböcker. Med hjälp av olikartade källor kan hon ställa faktiskt agerande mot subjektiva bedömningar och relationer. Därmed har hon fångat tidsandan och skeenden mellan aktionerna. Med kombination av process- och aktörsperspektiv har hon visat hur aktiviteterna öppnat vägar för kvinnliga krav på politiskt inflytande och hur svenska ageranden kopplats samman med internationella rörelser.

I sin analys av initiativ, organisation, delaktighet och kollektivt agerande använder hon sociologen och psykoanalytikern Alberto Meluccis begrepp, främst "nätverksfunktioner" och "kollektiv identitet" (*Nomader i nuet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens sam-*

hälle. 1991). Hon beskriver hur aktivt arbetande deltagare är idégivare, organisatörer och sammanhållande krafter inom aktioner och internationella kontakter. Bland dessa har medlemmar i Fogelstadgruppen särskild betydelse genom föredrag, debattinlägg och författarskap, bl.a. i tidskriften *Tidevarvet*. Funktionärer, delegater m.fl. redovisas i namnlistor. Många av dessa personer är kända genom andra samhällsinsatser och positioner. En kvinnlig elitgrupp har tagit form i tiden.

Jämsides med detta nätverk av idégivare och organisatörer byggs en annan funktion upp, nämligen rekrytering till de kollektiva aktionerna. Hur "vi-känsla" förhandlas fram och får betydelse som gemensam plattform är viktigt inom frågeställningen: *Hur mobiliserar stöd för en kvinnlig fredsaktion?* Andersson anknuter till moderlighetstemat som var centralt i 1930-talets feminism. Det är därför meningsfullt att protestidentiteten formas med utgångspunkt i den moderskänsla och omsorg som hotas i ett totalt krig. Ellen Keys idéer om kvinnligt ansvar inspirerar till fredsappeller och krav på inflytande över politiska beslut som påverkar hemlivet. Att skapa opinion med hjälp av det traditionellt kvinnliga innebär att uppträda som handlande subjekt med syfte att bryta kvinnors utanförskap i den statliga maktsfären.

I nätverksteorierna gör Melucci en gränsdragning mellan gamla och nya rörelser. Han karakteriserar freds mobiliseringen och feminismen vid slutet av 1900-talet som utmaning av officiell politik genom självreflexivt agerande och formulering av livsstilar i vardagslivet. Andersson påpekar att teorier om moderna rörelser kan omformuleras för applicering på äldre material. Jag vill istället se det så att sociologiska samtidsanalyser är tillämpliga vid studier av andra tidsperioder men måste "historiseras" (eller "etnologiseras"!). Medan Melucci rör sig inom samhällsstrukturer är processperspektivet centralt i denna avhandling. Latenta perioder beskrivs av Melucci som idélaboratorier mellan konfliktfält. I Anderssons analys blir perioden mellan de båda fredsaktionerna en förändringsprocess och mobiliseringspotential. Den politiska beslutsprocessen kring neutralitet och nedrustning påverkar ideologier och aktiviteter i organisationer med pacifism, antimilitarism och mellanfolkliga kontakter i sina program. En bred presentation av dessa förbund ger en uppfattning om den ideella grunden för kvinnornas vapenlösa uppror.

Vilken betydelse hade hoten från diktaturstaterna och de intellektuella motrörelserna till humanismens försvar? I nätverksanalysen diskuteras inte sådana ställningstaganden, men de måste ha varit viktiga för med-

lemmar i ledningsgrupperna. Många var kända även för andra insatser i tidens kulturliv. Som ett direkt budskap från den europeiska kontinenten kom 1935 ett brev till *Tidevarvet* från Amelie Posse-Brázdová, en svensk författarinna bosatt i Tjeckoslovakien. Hon berättade om de totalitära staternas upprustning och vädjade om en samlande aktion för att få människor att inse den moderna krigföringens hot mot Europas hela existens. På Kvinnliga Medborgarskolan vid Fogelstad bildades en fredskommitté. Brevet och en appell utformad av Elin Wägner publicerades i *Tidevarvet* och sändes till freds- och nykterhetsföreningar. Planerna för det stora opinionsmötet och en resolution till NF tog form.

Kvinnornas vapenlösa uppror 1935 skapade opinion med sitt genusbaserade budskap, anknöt till internationell pacifism och hävdade rättighet att vägra inordna sig i civilt försvar. Kollektiva aktioner mot civilskyddet förekom dock inte efter den stora manifestationen. "Motståndare, tvivlare och lojala idébärare" är en klargörande kapitelrubrik i avhandlingen. Försvarskommitténs betänkande, försvarsorganisationer och pressopinioner gav motsatta argument. Sprickor uppstod också inom det vapenlösa upprorets kollektiva identiteter, särskilt i fråga om civilt försvarsvägran. Medvetenhet om krigsfaran skärptes under Italiens krig mot Abessinien och i takt med Tysklands expansionspolitik. Motstånd mot civilt försvar uttrycktes i tyst demonstration och vägran att delta blev ett personligt ställningstagande, med stöd i grundlagens samvetsklausul.

Avhandlingen belyser en viktig period under 1900-talet ur perspektiv som tidigare knappast varit synliga i historiska framställningar. I kvinnorörelsens utvecklingslinjer har fredsaktiviteter varit ett av många teman. Fogelstadgruppen med *Tidevarvet* som forum och det socialdemokratiska kvinnoförbundet med *Morgonbris* har visat fram problemområden som väckt engagemang, men idégivare har inte tidigare framträtt som ledare i riksomfattande kvinnliga nätverk.

I kapitlet "Kvinnor gör politik" utgår Andersson från Ron Eyermans och Andrew Lamisons tes att deltagare i sociala rörelser producerar ny kunskap och nya insikter när de utmanar rådande förhållanden. Hon visar hur traditionellt kvinnliga erfarenheter utnyttjas som argument i nya sammanhang, då kvinnoorganisationerna blev mötesplatser och erbjöd nya handlingsmönster.

Nätverksanalysen framhåller strukturen i aktionerna och i kvinnors kollektiva identiteter. I ledningsgrupper och kommittéer ingick personer som var kända genom politiska, sociala och kulturella insatser. Några av dem

framträder som personligheter men även andra kunde ha presenterats för sitt individuella engagemang. I rekryteringsnätverken fanns åtskilliga kvinnor med positioner och goda kontakter på lokala plan. Andersson påpekar att de hade "tid, pengar, kunskaper, erfarenheter, goda namn, kraft och energi". Det säger något om hur organisationen byggdes upp i praktiken med kvinnliga resurser.

Den kollektiva världsbild som fredsaktiviteterna är uttryck för kunde ha konkretiserats genom andra problem där kvinnors medbestämmande varit viktigt – före och efter rösträttsreformen. Vilka genomslag får moderlighet och kvinnsolidaritet i andra feministiska tankemönster och aktioner i tiden? Arbetar kvinnorna med offentliga aktioner som får publicitet även inom andra angelägna områden?

Kvinnor med olika politisk tillhörighet har vant sig vid att samarbeta kring frågor som berört moderskap och familjeomsorg. Fredsaktionerna kom att innefattas i denna kvinnliga sfär med krav på delaktighet i politiska beslut. Elin Wagners djupa engagemang som idébärare i det vapenlösa upproret ledde till besvikelse över motsättningar efter manifestationen. Den uppfattningen har modifierats av Andersson med hjälp av reflektioner i Wagners anteckningar. Hennes position som "rörelseintellektuell" hade lett till likartade reaktioner efter rösträttsreformen. Hon uttryckte då pessimism inför kvinnors förmåga och vilja att leva upp till det nya ansvar som följde med rättigheterna. Liknande ledarskap (eller lust att styra?) visade hon senare i sitt omfattande engagemang i kvinnokultur och miljövård i den småländska hembygden, där många av de bosatta hade andra traditioner och föreställningsvärldar.

Amelie Posse-Brázdová sände det nödrop som blev impuls till kvinnornas vapenlösa uppror mot kriget, men i summeringen nämns hon bland tvivelarna. Ett år senare hade hon anslutit sig till president Benes' militära upprustning i Tjeckoslovakien. I en skönlitterär skildring – mellan självbiografi och fiktion – berättar hon om den nationella tragedi som följde på Münchenuppgörelsen 1938. När hon senare återvänt till Sverige gjorde hon insatser för flyktinghjälp och antinazism.

I Meluccis gränsdragning mellan gamla och nya rörelser betonas fredskultur i vardagslivet som en företeelse under 1970-talet. Andersson menar att denna blivit tydlig redan i fredsaktionerna 1915 och 1935. Mot hennes argument kan sägas att någon anknötning till vardag som samhällsbegrepp framgår inte men väl till moderlighet och omsorg som mänskliga värden. Har-

moni som hemideal betonades redan vid sekelskiftet av Ellen Key och blev på 1930-talet ett led i fredsfostran. Ännu tydligare framträder det i ungdomsförbundens budskap: Scout-, nykterhets- och idrottsrörelserna byggde på nordiska och internationella kontakter och vid slutet av decenniet blev humanitära uppgifter beredskap inför eventuella krigssituationer. Detta tillhörde 1930-talets vardagliga praktiker men som forskningstema har vardagskulturen tolkats med distans till tiden.

Irene Anderssons slutsatser redovisas i en överskådlig sammanfattning. Hon klargör sammanhang i kvinnors organiserade aktioner mot krig inom en förändringsprocess kopplad till det politiska skeendet 1914–40 och till kvinnors krav på delaktighet i politiska ansvarsområden. Den diakrona studien visar generationsskillnader och varianter av protestaktioner under de år då krigsfaran ryckte allt närmare. Detta väcker frågor om specifikt kvinnliga ställningstaganden och om förändrade genusmönster.

Ingrid Nordström, Lund

Sofie Storbjörk: *VÄGSKÅL. Miljöfrågan, subpolitiken och planeringsidealets praktik i fallet riksväg 50*. Tema Vatten i natur och samhälle. Linköpings universitet. 2001. 307 s. ill. English summary. ISBN 91-7373-079-3.

Det övergripande målet för den här avhandlingen är att studera konflikter mellan olika rumsliga visioner och utopier i det mellanrum som uppstår mellan samhällsplaneringens ideal och praktik. Undersökningens specifika fall utgörs av lokaliseringen av ny infrastruktur i form av en ny riksväg till västra Östergötland under 1990-talet. Bakgrunden är de konflikter inte minst ur miljösynpunkt som uppstod och ställde viktiga planeringsfrågor på sin spets.

I samhällsplaneringens rutiner aktualiseras drömmar och intressekonflikter liksom förutsättningar och villkor för miljöpolitiken. Det handlar ofta om svåra avvägningar mellan olika markanvändningsintressen, politikområden och värden.

Avhandlingen handlar alltså om politik och planering, om vad som händer när olika aktörer på olika nivåer, lokalt, regionalt och nationellt skapar olika innehåll i samma rum utifrån motstridiga uppfattningar om hur rummet skall nyttjas ur olika samhällsideal. Två planeringsförutsättningar förs fram som särskilt vikti-

ga, den ena är miljöfrågan och den andra är politikens förändrade villkor. Hållbar utveckling har som begrepp visat sig förrädisk och den representativa demokratins legitimitet har minskat. Syftet är att visa hur de båda förutsättningarna kommer till uttryck i praktiken.

Men avhandlingen har också ett flertal andra syften, som att skapa förståelse för rummets komplexitet. Forskningsfältet är vitt och mångvetenskapligt och tangerar både sociologi och etnologi, kulturgeografi och miljöforskning, forskning om planering och om sociala rörelser. Det här är i bästa mening en tvärvetenskaplig studie, vars centrala problemställning om planeringens villkor och politikens möjligheter berör alla dem som arbetar med sådana frågor både i teorin och i praktiken.

Inledningsvis får vi veta att samhällsplaneringens ideal har förändrats från en tydlig förankring i expertvetande till en öppnare, mer kommunikativ idealbild som betonar demokrati och deltagande. Modernitetens rationalistiska planeringsideal bestod av en apolitisk planerarkår som såg planeringsarbetet som en teknisk process där allt beaktades ur ett centralistiskt sektorstänkande, vilket genomsyrade planeringen och politiken. Ett kritiskt reflekterande över modernitetens synsätt ledde dock under 1960- och 70-talen till förändrade förutsättningar och nya planeringsrutiner. Miljöfrågans etablering ledde bl.a. till skärpt miljölagstiftning, inrättandet av Statens Naturvårdsverk och den fysiska riksplaneringens genomförande och inte minst till att begreppet hållbar utveckling blev ett samhällsmål, vilket i sin tur ledde till att miljöfrågan kom att framstå som en samförståndsfråga. För vägplaneringens del innebar detta, skriver Sofie Storbjörk, att vägbyggen inte enbart skulle vara tekniskt och ekonomiskt optimala utan också politiskt och förhandlingsmässigt möjliga. Vi har att göra med ett planeringsideal i förändring, där planeraren förvandlats från expert till medlare, konstaterar hon, och undrar vilka uttryck detta då tar sig i praktiken kring riksväg 50.

Till sin hjälp för att reda ut planeringens möjligheter och utmaningar utgår hon ifrån två mycket olika teoretiska ansatser. En som vill söka planeringens dolda maktrelationer utan ambitioner att leverera ett nytt planeringsideal och en som står för det nya, kommunikativa planeringsidealet. Här finns emellertid problem i jämförbarheten. Den förra teoretiska skolan som är marxistiskt påverkad representeras av David Harvey, Edward Soja och Henri Lefebvre och den har en mycket tydlig ideologisk inriktning. Alla betonar de vikten av att se rum som sociala, fyllda av ideologi och kamp om